

Ἰερωνύμου α, Ioannes Scoti Eriugena β, Petri Abaelardi γ και Θωμά Ἀκυζνάτου δ.

Ἐκ τῶν Πατέρων τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, ἡ ἰδία ἔννοια, ἐμμέσως ἀναφερομένη εἰς τὸν Θεόν, ἐμφανίζεται ἀρχικῶς εἰς τὸν Ὁριγένην: «Ἐάν γάρ τις κατανοήσῃ τὸ πλῆθος τῶν περὶ Θεοῦ θεωρημάτων καὶ γνώσεως ἀληπτον τυγχάνον ἀνθρωπίνῃ φύσει»⁴⁵⁸ καὶ Κλήμεντα τὸν Ἀλεξανδρέα: «Καίτοι φασί τινες τὸν σοφὸν ἄνθρωπον πεπεισθαι εἶναι τινα ἀκατάληπτα, ὡς καὶ περὶ τούτων ἔχει τινὰ κατάληψιν, καταλαμβάνοντος, ὅτι ἀκατάληπτα ἔσται τὰ ἀκατάληπτα»⁴⁵⁹, ἀναφέρεται ἀμέσως εἰς τὴν γνώσιν τοῦ Θεοῦ ὑπὸ τοῦ Βασιλείου τοῦ Μεγάλου: «Εἶδῃσις ἄρα τῆς θείας οὐσίας, ἡ αἰσθησις αὐτοῦ τῆς ἀκαταληψίας»⁴⁶⁰, ἀναπτύσσεται ὑπὸ τοῦ Γρηγορίου Νύσσης: «Ἐν τούτῳ γὰρ ἡ ἀληθής ἐστὶν εἶδῃσις τοῦ ζητουμένου, ἐν τούτῳ τὸ ἰδεῖν, ἐν τῷ μὴ ἰδεῖν.. τότε γινῶναι, ὅτι ἐκεῖνό ἐστι τῇ φύσει τὸ Θεῖον, ὁ πάσης γνώσεώς τε, καὶ καταλήψεώς ἐστὶν ἀνώτερον. Τὸ δέ γε γινῶσκῃν ἦν τὸ μηδὲν περὶ αὐτοῦ τῶν ἐξ ἀνθρωπίνης καταλήψεως εἰδέναι»⁴⁶¹, ἐπαναλαμβάνεται ὑπὸ τοῦ Χρυσόστομου: «Ἔστι γὰρ καὶ ἐν ἀγνοίᾳ γνώσις καὶ ἐν γνώσει ἀγνοίαν εἶναι. Τί δὲ ἐπὶ Θεοῦ; Ἐάν εἶπῃ τις... ἀκατάληπτον αὐτόν..., ἕτερος δὲ καταληπτόν. Ἄρ' οὐχ οὕτως μὲν ἐστὶν ὁ ἀγνοῶν, ἐκεῖνος δὲ ὁ εἰδώς;»⁴⁶², ἀπαντᾶται εἰς τὸν Κύριλλον Ἰεροσόλυμων: «Ἐν τοῖς γὰρ περὶ Θεοῦ μεγάλη γνώσις τὸ τὴν ἀγνωσίαν ὁμολογεῖν»⁴⁶³, λαμπρύνεται ὑπὸ τοῦ Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου: «Ἔστιν αὐθις ἡ θειοτάτη τοῦ Θεοῦ γνώσις, ἡ δι' ἀγνωσίας γινωσκομένη»⁴⁶⁴. Δι' ἀβλεψίας καὶ ἀγνωσίας ἰδεῖν καὶ γινῶναι τὸ ὑπὲρ θεῶν καὶ γνώσιν αὐτῷ τῷ μὴ ἰδεῖν μηδὲ γινῶναι· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ ὄντως ἰδεῖν καὶ γινῶναι»⁴⁶⁵ καὶ ἐπικυροῦται ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ: «Ἀπειρον οὖν τὸ Θεῖον καὶ ἀκατάληπτον καὶ τοῦτο μόνον αὐτοῦ καταληπτόν, ἡ ἀπειρία καὶ ἡ ἀκαταληψία»⁴⁶⁶.

Ἡ ἑορταστικὴ αὕτη ὁμολογία τοῦ ἀνεφίκτου τῆς γνώσεως καὶ ἡ ἀναγωγή της εἰς γνωσεολογικὸν ἀξίωμα σημαίνει αὐτοκατάλυσιν τῆς μεταφυσικῆς γνώσεως. Ἡ ῥιζικότης τῆς προθέσεως δὲν περιορίζει τὴν γνώσιν εἰς τὴν διάγνωσιν τῶν <κατ' ἀλήθειαν> ἐν ἀντιπαραβολῇ πρὸς τὰ <πρὸς δόξαν>, ἀλλ' ὀδηγεῖ διὰ τῆς γνώσεως εἰς τὴν ἄρσιν τῆς γνώσεως καὶ ἀνάγει τὴν ἄρσιν εἰς γνω-

α. «Si scias hoc ipsum, quod nescias, nonne magis tibi plus videris scire»⁴⁵⁴ α. Nonne melius est pie ignorantiam profiteri, quam temere sibi scientiam vindicare?»⁴⁵⁴ β. Scio quia me scio nescire quod nescio»⁴⁵⁴ β.

β. «(Deus) incomprehensibilis intelligitur»⁴⁵⁵ α. Cuius (Dei) ignorantia vera est sapientia»⁴⁵⁵ β.

γ. «Hoc solum de eo (Deo) sciens, qui sciri non possit ab homine. Hoc enim docere rectae Sophiae...erat»⁴⁵⁶.

δ. «Illud est ultimum cognitionis humanae de Deo, quod sciat se Deum nescire»⁴⁵⁷.

στικὴν ἀρχὴν. Ἡ ἐνσυνείδητος πεποίθησις, ὅτι ἡ θεώρησις τοῦ Θεοῦ ὡς ἀδια-
γνώστου ἀποτελεῖ τὴν ὑψίστην σοφίαν καὶ τὸ ὑψιστον καθήκον μας, ὅτι ἡ
γνώσις τῆς ἀγνοίας ὀφείλει νὰ ἐπιρρίψῃ μίαν προειδοποιητικὴν φρίκην εἰς τὸ
πλαίσιον τῶν ἀνθρωπίνων ἀξιῶν^α, «τὸ πῦρ τῆς μὴ-γιγνωσκούσης γνώσεως
περὶ Θεοῦ καὶ τῆς γιγνωσκούσης μὴ-γνώσεως περὶ τῆς κενότητος τῆς ὑπάρ-
ξεώς μας»⁴⁶⁸, ὡς θεμελιώδης γνώσις τῆς Θεολογίας, ὀδηγεῖ τὴν γνώσιν εἰς
καταπάλαισιν ἑαυτῆς πρὸς θετικὴν γνώσιν τῆς ἀπολύτως ἀγνώστου Ἀρνή-
σεως, εἰς μίαν λιτότητα, ἡ ὁποία διὰ τῆς ὁδοῦ τῶν ἀποφάσεων ἐπιδιώκει τὴν
καταφατικὴν γνώσιν τοῦ Ἀγνώστου, τελικῶς τὴν γνώσιν, μετῆμφισμένην
εἰς ἀγνοίαν. Ἡ ἀγνοία αὕτη δὲν εἶναι ἀτέλεια, «ἀλλ' ἀκριβῶς ἡ τελειότης»,
δὲν εἶναι προβληματισμός, «ἀλλ' ἀκριβῶς ἡ βεβαιότης», δὲν εἶναι οὐτοπία,
«ἀλλ' ἀκριβῶς ἡ πραγματικότης τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ», οὐχὶ ὡς ὑποχωρη-
τικὴ παραίτησις πρὸ τοῦ ἀδυνάτου, ἀλλ' ὡς αποφασιστικὸς καθορισμός «τῆς
γνώσεώς μας περὶ Θεοῦ»⁴⁶⁹. Ἐὰν ἡ ἀρχὴ τῆς ὁδοῦ πρὸς τὸν Θεὸν εἶναι ἀληθὴς
γνώσις, ἡ γνώσις αὕτη εἶναι τελικῶς γνώσις τῆς ἀκαταληψίας του»⁴⁷⁰. Αὕτη
ἡ διαλεκτικὴ πολικότης γνώσεως-ἀγνοίας, ἡ ὁποία ἀναχωρεῖ ἐκ τῆς γνώσεως
πρὸς ἀκύρωσιν τῆς γνώσεως καὶ θεωρεῖ τὴν ἀκύρωσιν ταύτην προϋπόθεσιν
τῆς γνώσεως, εἶναι μία ἰδιότυπος σκέψις, χαρακτηριστικὴ ὅσον οὐδεμία ἄλλη
τῆς βαθύτητος τῆς αὐτοπεποιθήσεως τῆς γνώσεως. «Ἡ ὑπερβατικὴ σκέψις,
ἡ ὁποία θὰ ἤθελε νὰ βεβαιωθῇ διὰ τὸ εἶναι τῆς Ὑπερβατικότητος, θέλει ὡς
σκέψις νὰ ἐπιτελέσῃ μίαν μὴ-σκέψιν. Συγκρατεῖται εἰς τὴν διαλεκτικὴν ταύ-
την, ἐφ' ὅσον παραμένει ἀληθὴς καὶ δὲν σύρει τὸ εἶναι τῆς Ὑπερβατικότητος,
ὡς προϊόν σκέψεως, εἰς τὴν ἐνυπαρξίαν, οὔτε χάνεται ἄσκεπτος εἰς ἀπλὴν συναί-
σθησιν ἐνὸς εἶναι. εἶναι μία συνεχῶς ἀνακαινιστικὴ αὐθυπέρβασις τῆς σκέ-
ψεως εἰς μίαν δυνατότητα ἐνὸς-μὴ-σκέπτεσθαι (Nichtdenkenkönnen),
οὐχὶ μόνον ὁ ὑπερβατισμὸς ἐνὸς νοητοῦ εἰς τὸ ἀδιανόητον, ἀλλ' ἡ σκέψις, ἡ
ὁποία ἐνταῦθα αὐταναιρεῖται: μία μὴ-σκέψις..., ἡ ὁποία δὲν σκέπτεται <κάτι>
καὶ ὅμως σκέπτεται. Αὕτη ἡ αὐτοκαταλυτικὴ διαλεκτικὴ εἶναι μία ἰδιότυπος
σκέψις, χωρὶς νόημα δι' ἐμέ, ἐφ' ὅσον ἀντικειμενικότης καὶ καθόρασις παρα-
μένουν μόνον ὅρος ἐνὸς νοήματος, οὐσιαστικὴ ὅμως πρὸς διαφώτισιν τῆς φιλο-
σοφικῆς μου συνειδήσεως τοῦ εἶναι»⁴⁷¹. Οὕτω, ἡ δευτέρα ἀρχὴ ἐξέφρασε
τὴν αὐθυπέρβασιν: τὴν αὐτοἀρνήσιν τῆς σκέψεως ὡς αὐτοβεβαιώσιν της.

γ. Ἡ ἀπόλυτος ἑτερότης

(A n u a n t e β α - A l i u d v a l d e - D a s g a n z A n d e r e).

Διὰ τῆς τρίτης βασικῆς τῆς ἀρχῆς, ἡ Ἀποφατικὴ Θεολογία χαρακτη-
ρίζει τὸν Θεὸν ὡς «τὸ ἀπολύτως Ἕτερον»⁴⁷². Ὁ ὅρος ἐπλάσθη ὑπὸ τοῦ με-

α. «The knowledge of ignorance may well be the first warning note sending its premonitory shudder through the frame of human values»⁴⁶⁷.

γάλου θρησκευολόγου Rudolf Otto και, εν συσχετισμῷ πρὸς τὸν ὄρον τοῦ ἰδίου «das Numinose»*, χαρακτηρίζει τὸ Θεῖον ὡς ἓν «μὴ-πρᾶγμα (Unding)», ἓν πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον «κυριολεκτικῶς δὲν ὑπάρχει», διότι «δὲν ἀνήκει εἰς τὸν κύκλον τῆς πραγματικότητός μας, ἀλλ' εἰς μίαν ἐντελῶς διάφορον»⁴⁷³ β πάσης γνωστῆς καὶ ἐπέκεινα παντὸς προσδιορισμοῦ. Ἡ ἐννοια αὕτη, ἐν τούτοις, εἶναι ἡλικίας ἄνω τῶν 2.500 ἐτῶν, ἐμφανισθεῖσα εἰς τὰς Ἰνδίας ὡς «Α-νυαντ εβαν»⁴⁷⁴ («Ἔτερον παντελῶς»); «Οὐχὶ μόνον εἶναι διάφορον παντὸς γνωστοῦ, ἀλλ' ἀκόμη ὑπὲρ πᾶν ἄγνωστον»⁴⁷⁵. Εἰς τὴν Εὐρώπην παρουσιάζεται πρὸ 16 αἰώνων εἰς τὰς «Ἐξομολογήσεις» τοῦ Αὐγουστίνου, ὡς «aliud valde»^α (πάνυ ἕτερον).

Εἰς τὸν χαρακτηρισμὸν τοῦ Θεοῦ ὡς ἀπολύτως διαφόρου παντὸς γνωστοῦ, συμφωνοῦν, κατὰ παράδοξον τρόπον, σύγχρονοι ἀντιπρόσωποι καὶ τῆς Προτεσταντικῆς καὶ τῆς Καθολικῆς Θεολογίας. Οὕτω, κατὰ τοὺς πρώτους, «ὁ Θεὸς εἶναι ὀριστικῶς καὶ ὑπὸ πᾶσαν ἐποψίν αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον γνωρίζομεν, ὁ Ἄλλος, ὁ Ξένος⁴⁷⁸ α, ὁ ἀπολύτως Ἔτερος⁴⁷⁸ β. Οὐδεμία ὑπέρβασις λαμβάνει χώραν μεταξὺ φυσικοῦ καὶ Θεοῦ· μεταξὺ αὐτῶν τῶν δύο χαίνει ἡ ἀπόλυτος ἄβυσσος. Ἡ διαφορὰ αὕτη εἶναι μεγαλυτέρα πάσης ἄλλης διαφορᾶς, ἡ ὁποία ἄλλως ὑπάρχει· εἶναι ἡ ἀπόλυτος διαφορὰ οὐσίας. Ὁ ἄνθρωπος μένει πάντοτε εἰς ὅ,τι τὸν καθιστᾷ ὅμοιον τοῦ Θεοῦ, εἰς αὐτὸ ἀκριβῶς ἀπολύτως ἀνόμοιός του»⁴⁷⁹. Καὶ κατὰ τοὺς δευτέρους, ὁ ἄνθρωπος εἶναι «τὸ ἕτερον-πρὸς-τὸν-Θεόν»⁴⁸⁰, ὁ ὁποῖος «δὲν εἶναι μόνον μεγαλύτερος ἢ καλύτερος ἢ ὠραιότερος, ἀλλὰ διάφορος⁴⁸¹. Αὐτὸ εἶναι τὸ ἰδιαιτέρον μυστήριον τοῦ Θεοῦ Ἔστι. Εἰς τὸ μυστήριον αὐτὸ ὁμιλεῖ ἡ ἰδιαιτέτη ἑτερότητος τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ πᾶν ἄλλο μυστήριον τῆς Δημιουργίας»⁴⁸².

Κατ' ἀκολουθίαν, περὶ τοῦ πάντη ἑτέρου Θεοῦ εἶναι δυνατὸς μόνον ὁ λόγος: Θεὸς=Θεός, «ὡς ἔκφρασις τοῦ ἀδυνατοῦ ἐνὸς οὐσιώδους καθορισμοῦ διὰ τινος ἄλλου, πλὴν Αὐτοῦ τοῦ ἰδίου»⁴⁸³ 2*, διότι «τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς οἶδεν εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ»⁴⁸⁵ καὶ, ἐπομένως, ἀποκλειστικὴ γνῶσις τοῦ Θεοῦ εἶναι ἡ αὐτογνωσία του καὶ μοναδικὴ ἀπάντησις εἰς τὴν περὶ τῆς οὐσίας του ἐρώ-

* Ἐκ τοῦ λατινικοῦ numen=ὑπερφυσικὸν ὄν ἀπροσδιορίστου παραστάσεως⁴⁷³ α.

α. «Intravi in intima mea...et vidi...supra mentem meam lucem incomutabilem, non hanc vulgarem et conspicuam omni carni...Non hoc illa erat sed aliud, a l i u d v a l d e, ab istis omnibus»⁴⁷⁶. Πρβλ.: «Domine Deus meus...dic desideranti animae meae q u i d a l i u d es, quam quod vidit...?»: Anselmus⁴⁷⁷.

2* Πρβλ. τὴν ἀπάντησιν τοῦ Luc. Vanini πρὶν ἢ κατὰ τὴν ἑρμηνείαν τῆς Ἱερᾶς Ἐξετάσεως: «Μὲ ἐρωτᾶτε, τί εἶναι ὁ Θεός. Ἐὰν ἐγνώριζον, θὰ ἔπρεπε νὰ ἤμην Θεός, διότι οὐδεὶς γνωρίζει τὸν Θεὸν ἐκτὸς τοῦ Θεοῦ»⁴⁸⁴.

τησιν ἢ ἀπάντησις, τὴν ὁποῖαν ὁ ἴδιος ἔδωσεν: «Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν»^{486*}, 2*.

Αἱ τρεῖς ἀνωτέρω ἀναφερθεῖσαι βασικαὶ ἀρχαὶ τῆς Ἀποφατικῆς Θεολογίας ἰσχύουν ὡς προϋποθέσεις τῆς ἄρσεως ἐκ τοῦ Θεοῦ τοῦ συνόλου τῶν κο-

* Λόγω τῆς ὄντολογικῆς σημασίας, τὴν ὁποῖαν ἀπέκτησαν οἱ ὄροι Ὡν - ὄν, Εἶναι εἰς τὴν νεωτέραν Φιλοσοφίαν, ἐπιχειρεῖται ἀκριβεστέρα ἐρμηνεῖα τῶν ἐβραϊκῶν λέξεων τῆς ἀπαντήσεως **פִּיִּן לְשֵׁן פִּיִּן** (aehe yiaeh aschier aehe yiaeh) ὡς ἐξῆς: «Εἶμαι αὐτός, ὁποῖος εἶμαι — θὰ εἶμαι αὐτός, ὁ ὁποῖος θὰ εἶμαι — θὰ εἶμαι αὐτός, ὁ ὁποῖος εἶμαι»⁴⁸⁷.

2* Ἐνταῦθα ἀναφύεται τὸ δογματικὸν πρόβλημα τῆς «κατ' εἰκόνα Θεοῦ»⁴⁸⁸ κατασκευῆς τοῦ ἀνθρώπου, ἡ διαπραγματεύσις τοῦ ὁποίου δὲν ἀνήκει εἰς τὴν παρούσαν μελέτην. Ὅπωςδήποτε, ὀφείλει νὰ παρατηρηθῇ, ὅτι ἡ περὶ Θεοειδεῖας διδασκαλία καθορίζει τὴν μοῖραν πάσης χριστιανικῆς Θεολογίας καὶ ὅτι ἡ ὅλη διαμάχη μεταξύ Προτεσταντισμοῦ καὶ Καθολικισμοῦ ἔχει ἐνταῦθα τὰς ρίζας τῆς⁴⁸⁹. Ἱστορικῶς πρέπει ν' ἀναφερθῇ, ὅτι τὸ πρόβλημα τῆς οὐσιαστικῆς καὶ μωρφολογικῆς σχέσεως μεταξύ Θεοῦ καὶ Ἀνθρωπίνου ἀναφέρεται εἰς τὴν πρώτην φιλοσοφίαν τῆς Ὁρησκείας, τὴν τοῦ **Ξενοφάνους**, εἰς τὴν ὁποῖαν διὰ πρώτην φοράν πᾶσα ἐννοία ἀνθρωπομορφισμοῦ τοῦ Θεοῦ ἢ Θεομορφισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου γελοιοποιεῖται: «Ἄλλ' εἰ χεῖρας ἔχον βόες (ἵπποι τ') ἢ λέοντες / ἢ γράψαι χεῖρες καὶ ἔργα τελεῖν ἄπερ ἄνδρες / ἵπποι μὲν θ' ἵπποισι βόες δὲ τοῖς βουσὶν ὁμοίας / καὶ (κε) θεῶν ἰδέας ἔγραφον καὶ σώματ' ἐποίουν / τοιαῦθ' οἶόν περ καὶ οἱ δέμας εἶχον (ἕκαστοι)»⁴⁹⁰. Κατὰ παρόμοιον τρόπον ἐκφράζεται ὁ Spinoza: «Τὰ κατηγορήματα ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα καθιστοῦν τὸν ἄνθρωπον τέλειον, τόσον δυσκόλως δύνανται ν' ἀποδοθοῦν καὶ προσγραφοῦν εἰς τὸν Θεόν, ὡς ἐὰν ἀπεδίδομεν ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα τελειοποιοῦν τὸν ἐλέφαντα καὶ τὸν ὄνον, εἰς τὸν ἄνθρωπον»^{491α}. Ἐὰν τὸ τρίγωνον κατεῖχε ἰκανότητα ὁμιλίας, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον θὰ ἔλεγεν, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι τὸ κατ' ἐξοχὴν τρίγωνον καὶ ὁ κύκλος, ὅτι ἡ θεία φύσις εἶναι κατ' ἐξοχὴν κυκλωτερῆς»^{491β}. Παρεμφερῆ εἰρωνεῖαν, κατακρίνων τὴν Θεολογίαν τοῦ Schelling, διατυπώνει ὁ Eschenmayer: «Ὁ κάτοικος τοῦ Ἡλίου θὰ ἔπρεπε νὰ μειδιᾷ, ἐὰν ἐμάνθανεν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἰς τὸ «μισοκαμένο πιάτο», Γῆ ὀνομαζόμενον, ἐκόμπαζεν ὡς αὐτόχρημα εἰκὼν τοῦ Θεοῦ, ὅπως ἡμεῖς θὰ ἐγελῶμεν, ἐὰν ἡ φιλοσοφία τῶν σκωλήκων... ἔφθανεν εἰς τὸ σημεῖον νὰ θεωρήσῃ τοὺς σκωλήκας εἰκόνας τοῦ ἀνθρώπου»⁴⁹².

Κατὰ τῆς Θεοειδεῖας τοῦ Ἀνθρώπου, νοσημένης ὡς σχέσεως οὐσίας, ἐπιτίθεται ἐκ συστήματος ἡ Διαμαρτυρομένη Θεολογία, εἰς τὴν ὁποῖαν ἐκπληροῦται πλήρως ἡ προφητεία τοῦ Μεφιστοφελῆ⁴⁹³. Ἡ Θεολογία αὐτὴ χαρακτηρίζει τὴν ὑπὸ τῆς Φυσικῆς Θεολογίας ὑποστηριζομένην ἀναλογίαν μεταξύ Θεοῦ καὶ ὄντος ὡς «ἐφεύρεσις τοῦ Ἀντιχρίστου»⁴⁹⁴, θεωροῦσα τὸ ἀπείκασμα τοῦ Θεοῦ ὡς πρωταρχικὴν καὶ ἀποκλειστικὴν δυνατότητα αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ⁴⁹⁵. Ἡ διάστασις μεταξύ Καθολικισμοῦ καὶ Προτεσταντισμοῦ, ὡς πρὸς τὴν ἐρμηνείαν τῶν προβληματικῶν ἐννοιῶν *imago* καὶ *similitudo*, εἶναι ἀπόρροια τῆς διαφορᾶς τῆς γενικῆς ἀρχῆς τῶν δύο Ἐκκλησιῶν. Διὰ μὲν τὴν Καθολικὴν πίστιν *Deus non creditur sed scitur*, διὰ δὲ τὴν Διαμαρτυρομένην πεποιθήσιν *Deus non scitur sed creditur*. Ὁ Προτεσταντισμὸς ὑπῆρξε καὶ παραμένει εἰς τὰς βασικὰς του πεποιθήσεις «ἀντιδιανοητικός»⁴⁹⁶.

Ἡ ὅλη διαμάχη στηρίζεται ἐπὶ τῆς διαφορᾶς **εἰκόνας** καὶ **ὁμοιώσεως**, ἥτις διακρίνεται ἤδη ὑπὸ τοῦ **Εἶρηναίου**⁴⁹⁷, παρέχουσα ἔκτοτε ἀφορμὴν ποικίλου ἐρμηνείας κατὰ καιροὺς καὶ πρόσωπα καὶ εὐκόλως προσαρμοζομένη πρὸς ἄλλας ἀρχάς. Ἀποφατικῶς ἐρμηνεύει τὸ χωρίον ὁ **Γρηγόριος Νύσσης**, θεωρῶν τὸ «κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν» ὡς ἐνδειξὴν «ἀκαταληψίας καὶ ἀσαφείας καὶ ἀδηλίας» τοῦ «ἀνωνόμου καὶ ἀγνωρίστου καὶ ἀκαταλη-

σμηκῶν χαρακτηρῶν*. Οὕτω, ἀποκλείονται τοῦ Θεοῦ γενικῶς αἱ ἔννοιαι: "Οὐα, οὐσίαβ, εἶναιγ, ζωήδ, κίνησις-στάσιςε, βούλησιςστ, δύνამις-ἐνέργειαζ, χρόνοςη, αὐτάρκειαθ, ὁμοιότης-ἑτερότηςι, ἀλή-

πτου Θεοῦ»⁴⁹⁸. Τελικὴν ἐρμηνείαν δίδει ὁ Ὀριγένης, ἐξηγῶν τὴν περικοπὴν ὡς σημαίνουσαν ἐπιδιωκόμενον σκοπὸν τελειώσεως καὶ ἀγιώσεως διὰ τῆς μιμήσεως «τῶν χαρακτηρῶν τοῦ Θεοῦ» ὑπὸ τοῦ «ἀναγκαινομένου» ἀνθρώπου⁴⁹⁹. Ἡ ὀριγένειος ἐρμηνεία ἀνανεοῦται καὶ ἀναπτύσσεται σήμερον ὑπὸ νεωτέρων προτεσταντικῶν θεωριῶν, κατὰ τὰς ὁποίας ὁ Θεομορφισμὸς δὲν σημαίνει ἀφετηρίαν, ἀλλὰ προοπτικὴν καὶ διὰ τοῦτο ὀφείλει νὰ μὴ ἐρμηνεύηται ἐκ τοῦ μύθου τοῦ πρώτου ἀνθρώπου, ἀλλ' ἐκ τοῦ χριστιανικοῦ ιδεώδους τῆς προσωπικότητος, ὡς μιμήσεως τοῦ Ἰησοῦ⁵⁰⁰. Ἰπὸ τὸ πρῖσμα αὐτό, «εἰκὼν Θεοῦ» σημαίνει «analogia relationis»⁵⁰¹, τὸ δὲ ἀνθρώπινον πνεῦμα πλησιάζει τόσον περισσότερον τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, ὅσον περισσότερον ἐπαφίεται πρὸς διαμόρφωσιν ὑπὸ τῆς θείας ἀληθείας⁵⁰². Κατὰ ταῦτα, τὴν στατικὴν ἔννοιαν τοῦ «κατ' εἰκόνα» ὑπεκατέστησεν ἡ δύνاميκὴ τοῦ «καθ' ὁμοίωσιν», ἥτις ἐχαρακτήρισε τὴν ιδιότητα τοῦ ἀνθρώπου νὰ «ἴσταται ἔναντι τοῦ Θεοῦ ὡς ὑποκείμενον»⁵⁰³ καί, ἐρμηνευθεῖσα «ἐνεργητικῶς»⁵⁰⁴, ἐσήμανε τὴν ἀνθρωπίνην «εὐθύνην πρὸ τοῦ Θεοῦ»⁵⁰⁵.

* Πρβλ. πρθ. 506-509.

α. «Ὁ λέγομεν ὄν, ἀλλὰ καὶ πλεον καὶ μεῖζον ἢ λέγομεν ὄν⁵¹⁰. Ἐὰν εἶπω: ὁ Θεὸς εἶναι ἔν ὄν, δὲν εἶναι ἀληθές: εἶναι μία ὑπεροντικὴ οὐδένεια (überwesende nihtheit)⁵¹¹. Deus est non ens, sed aliquid altius ente⁵¹². Ἐὰν ὁ Θεὸς ἦτο ὄν, θὰ ὑπέκειτο εἰς τὰς κατηγορίας τοῦ πεπερασμένου. Ἐὰν ὀνομάζετο τὸ ὕψιστον ὄν, ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ τελειοτάτου καὶ παντοδυναμοῦ ὄντος, τὸ πρᾶγμα δὲν θὰ εἶχεν ἄλλως»⁵¹³.

β. «Οὐδαμῶς ἄρα τὸ ἐν οὐσίας μετέχει⁵¹⁴. Ἐπέκεινα οὐσίας»⁵¹⁵.

γ. «Καὶ ὑπὲρ αὐτὸ δὲ τὸ εἶναι⁵¹⁶. Ὅτι οὐδὲ τοῦ εἶναι μετέχει⁵¹⁷. Ἐπέκεινα τοῦ εἶναι⁵¹⁸. Est enim (deus) super ipsum esse»⁵¹⁹.

δ. «Δεῖ τοίνυν ἐκεῖνο ζωῆς εἶναι κρεῖττον⁵²⁰. Οὔτε ζῆ, οὔτε ζωὴ ἐστίν⁵²¹. Ζωὴ εἶναι. . . ἡ λειτουργία, εἰς τὴν ὁποίαν δυνاميκὸν εἶναι γίνεται ἐνεργητικὸν εἶναι. Ἄλλ' εἰς τὸν Θεὸν δὲν ὑπάρχει διαφορὰ μεταξὺ δυνاميκότητος καὶ ἐνεργητικότητος. Ὅθεν, εἶναι ἀδύνατον νὰ ὁμιλῶμεν περὶ τοῦ Θεοῦ ὡς ζῶντος ὑπὸ τὴν κυριολεκτικὴν καὶ οὐχὶ συμβολικὴν σημασίαν τῆς λέξεως <ζωή>»⁵²².

ε. «Τὸ ἐν ἄρα, ὡς εἴκειν, οὐθ' ἔστηκεν οὔτε κινεῖται⁵²³ α. Οὔτω δὲ αὐτὸ μὴ ἐν μήτε ποθ' ἐστάναι μήτε κινεῖσθαι λέγομεν⁵²³ β. Οὔτε ἔστηκεν οὔτε κινεῖται, οὔτε ἡσυχίαν ἄγει⁵²⁴. Ὁ Θεὸς δὲν ἔχει σῶμα, διὰ τοῦτο δὲν κινεῖται. Ἄλλ' οὔτε ἡ ἡρεμία εἶναι δυνατόν νὰ τοῦ ἀποδοθῆ, διότι ἡρεμία δύναται νὰ εἶναι κατηγορηματὸν διὰ τι, τοῦ ὁποίου εἶδος καὶ τρόπος εἶναι ἡ κίνησις»⁵²⁵.

στ. «Προσευχόμεθα: γενηθείτω, Κύριε καὶ Θεέ μου, τὸ θέλημά σου / Καὶ ἰδοὺ, δὲν ἔχει θέλησιν, εἶναι μία αἰωνία στιγμή»⁵²⁶.

ζ. «Οὐ γάρ ἐστι δύνამις τις τὸ ἀγαθὸν τοῦτο⁵²⁷. Οὔτε ἔχει δύναμιν, οὔτε δύνამις ἐστίν⁵²⁸. Ἐπέκεινα καὶ ἐνεργείας»⁵²⁹.

η. «Τὸ ἐν μηδαμῇ μηδενὸς μετέχει χρόνου⁵³⁰. Ὁ Θεὸς δὲν ἔχει διαρκές, οὔτε αἰωνίως διαρκές εἶναι»⁵³¹.

θ. «Καὶ ἐπέκεινα αὐτάρκειας»⁵³².

ι. «Οὐδὲ μὴν ὅμοιον τινι ἔσται, οὐδ' ἀνόμοιον οὐθ' ἑαυτῷ οὐθ' ἑτέρῳ⁵³³. Οὔτε ταυτὸν ἐστίν, οὔτε ἕτερον»⁵³⁴.

θεια α, σοφία β, ἀγαθότης-ἠθικότης γ, ποιότης δ, γνῶσις-νοῦς-νόησις ε, ἕν-ἀριθμός στ.

Ἡ ὅλη αὐτὴ ἀποφατικὴ τάσις χαρακτηρίζει τὸν σκοπὸν τῆς Ἀποφατικῆς Θεολογίας νὰ θεωρήσῃ τὸν πρῶτον κοσμικὸν Λόγον ὡς μὴ-ὄν, διὰ νὰ καταστήῃ ἐξυγώγιμον τὸ συμπέρασμα τῆς πλήρους ἀγνοίας του. «Ἰκνῶς οὖν τοῦτο ἔχομεν κἄν πλεοναχῆ σκοποῖμεν, ὅτι τὸ μὲν ὄν παντελῶς γνωστόν, μὴ ὄν δὲ μηδὲ μὴ πάντῃ ἀγνωστον. Ἰκανώτατα»⁵⁶⁸. Οὕτω, ἐὰν διὰ τὸν Ἀριστοτέλην τὸ <πρῶτον ὄν> παρεμένεν (ὡς ἀπλῶς)⁵⁶⁹, ὁ Θεὸς τῆς Ἀποφατικῆς Θεολογίας εἶναι ἀνεπιφυλάκτως «εὐκ ὄν»⁵⁷⁰ καὶ διὰ τοῦτο «καλεῖται κατ'

α. «Ὁ δὲ λόγος ὁ πατὴρ τῆς ἀληθείας Θεὸς πλείων ἐστὶ καὶ μείζων ἢ ἡ ἀλήθεια. Οὔτε ἀλήθεια⁵³⁵. Δὲν εἶναι ὁ Θεὸς ἡ ἀλήθεια, ὑπερέχει πάσης ἀληθείας. . . Εἶναι ἰσχυρῶς ὑπέρτερος, ἐπέκεινα πάντος, ὅ,τι ὑφ' ἡμῶν νοεῖται καὶ ὀνομάζεται ὡς ἀλήθεια»⁵³⁶.

β. «Σοφίας κρείττων ἐστὶ καὶ διαφέρων ἢ ἡ σοφία⁵³⁷. Ἐὰν εἶπω: ὁ Θεὸς εἶναι σοφός, δὲν εἶναι ἀληθές: εἶμαι σοφώτερός του⁵³⁸. Τὰ ὀνόματα. . . σοφός καὶ παρόμοια δὲν ἐτέθησαν πρὸς χαρακτηρισμὸν τῆς θείας οὐσίας, ἀλλὰ πρὸς χαρακτηρισμὸν τῶν τελειοτήτων αὐτῶν ἀπολύτως»⁵³⁹.

γ. «Ἐὰν ὀνομάζωμεν αὐτὸ ποτε, οὐ κυρίως καλοῦντες. . . ἀγαθόν. . . οὐχ ὡς ὄνομα αὐτοῦ προφερόμενοι λέγομεν⁵⁴⁰. Οὐ τοίνυν οὐδὲ ἀγαθὸν λεκτέον τοῦτο⁵⁴¹. Οὔτε ἀγαθόν⁵⁴². Οὐδὲ ἀγαθότης⁵⁴³. Ὅστις λέγει, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι δῆθεν καλός, θὰ ἦτο τόσοσ ἕδικος ἀπέναντί του, ὡς ἐκεῖνος, ὅστις θὰ ὀνόμαζε τὸν Ἥλιον μαῦρον⁵⁴⁴. (Wer spricht, daz got guot were der tete im als unrechte, als der die sunnen swarz hieze). Πρβλ. Deus non est bonus nec melior nec optimus. Ita male dico quodocunque deum voco bonum ac si ego album vocarem nigrum⁵⁴⁵. Ἐὰν εἶπω: Ὁ Θεὸς εἶναι καλός, δὲν εἶναι ἀληθές: ἐγὼ εἶμαι καλός, ὁ Θεὸς δὲν εἶναι καλός. Εἶμαι καλύτερος τοῦ Θεοῦ⁵⁴⁶. Ἡ ἀπειρος ἀγαθότης δὲν εἶναι ἀγαθότης⁵⁴⁷. Εἰς οὐδεμίαν περίπτωσιν ἐπιτρέπεται νὰ νομίζωμεν, ὅτι ἡ θεία πραγματικότης περιβάλλεται τρόπον τινὰ ὑπὸ τῆς ἠθικότητος καὶ ὅτι εἰς τὴν γνωστὴν μας ἠθικὴν πραγματικότητα ἀποκαλύπτεται ἡ θεία πραγματικότης⁵⁴⁸. Ἡθικὸν ὄν δὲν εἶναι οὔτε ὁ Θεός, οὔτε ἄλλο τι εἰς τὸν κόσμον, ἀλλὰ μόνον ὁ πρωταρχικός φορεὺς τῶν ἠθικῶν ἀξιῶν καὶ ἀπαξιῶν, ὁ Ἄνθρωπος⁵⁴⁹. Πλανώμεθα εὐθὺς ὡς ἠθέλομεν ἀποδώσει εἰς τὸν Θεὸν ἠθικὰς ιδιότητας, τὰς ὁποίας γνωρίζομεν ἐκ τοῦ ἀνθρωπίνου βίου»⁵⁵⁰.

δ. «Οὐ μὴν οὐδὲ τὸ ποιόν⁵⁵¹. Οὔτε ποιὸν οὔτε ἀποιον⁵⁵². Nec in illo qualitas est»⁵⁵³.

ε. «Οὐδὲ αὐτὴ γινώσκει τὰ ὄντα ἢ ὄντα ἐστίν⁵⁵⁴. Ἐπέκεινα νοῦ καὶ νοήσεως⁵⁵⁵ α. Οὔτε οὖν αὐτὸ νοεῖ⁵⁵⁵ β. Οὐδὲ νοῦς, ὅτι μὴδὲ νοεῖ⁵⁵⁵ γ. Ἐπέκεινα νόων⁵⁵⁶. Ἀκατανόητος. . . καὶ εἰς ἑαυτὸν⁵⁵⁷. Νοῦς εἶναι ἀκριβῶς ὅ,τι δὲν εἶναι ὁ Θεός. . . Ὁ Θεός δὲν εἶναι διάνοια, διότι ὅ,τι πράττει εἶναι ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετον τῶν πράξεων τῆς διανοίας»⁵⁵⁸.

στ. «Μὴ τοίνυν μὴδ' ἐπιχειρῶμεν ἀριθμοῦ μήτε πλήθος μήτε ἕν πρὸς τὸ μὴ ὄν προσφέρειν⁵⁵⁹. Οὐδ' ἄρα οὕτως ἐστίν, ὥστε ἕν εἶναι· εἴη γὰρ ἂν ἤδη ὄν καὶ οὐσίας μετέχον, ἀλλ' ὡς εἰκεν τὸ ἕν οὔτε ἕν ἐστίν, οὔτε ἐστίν⁵⁶⁰. Ὀνομάζομεν ἕν, ἐξ ἀνάγκης τοῦ σημαίνειν ἀλλήλοις αὐτὴν τῷ ὀνόματι. . . οὐχ οὕτως ἕν λέγοντες καὶ ἀμερὲς ὡς σημεῖον ἢ μονάδα λέγομεν⁵⁶¹. Ἐν ἑνός πρότερον⁵⁶². Καὶ εἰς καὶ πάντα καὶ οὐδεὶς, οὐχ ἕν ἑών, οὐ πάντα⁵⁶³. Οὔτε τὸ πρῶτον ὡς ἀληθῶς ἐστίν ἕν· κρείττον γάρ. . . καὶ τοῦ ἑνός⁵⁶⁴. Ὁ θαυμαστότατε Θεέ, ὅστις οὔτε εἰς τὸν ἑνικὸν ἀριθμὸν οὔτε εἰς τὸν πληθυντικὸν εἶσαι, ἀλλ' ὑπὲρ πᾶσαν πληθυντικότητα καὶ ἐνότητα⁵⁶⁵. Neque est unum ... sed ante unum omne⁵⁶⁶. Ἐπὲρ πάντα ἀριθμὸν»⁵⁶⁷.

ἀξίαν μηδέν» α. Ἡ πολλάκις ὑποστηριζομένη θεωρία, ὅτι ἡ θεολογία τῶν Ἀρνήσεων κατέληξε τελικῶς εἰς ἀρνησιθεϊαν⁵⁷², δὲν στερεῖται λόγων. Τὸ φοβερὸν neutrum τῆς Θεολογίας αὐτῆς, ὀνομαζόμενον μετ' ἐμφάσεως «καθαρῶς Μηδέν»⁵⁷³, ἐπεκύρωσε, παρὰ τὰς προθέσεις της, τὴν μηδενιστικὴν τάσιν τῶν Νεωτέρων χρόνων. Ἐὰν πράγματι συνέτεινε καὶ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ὅλου νεωτέρου Ἀθεϊσμοῦ⁵⁷⁴, τοῦτο εἶναι ζήτημα ἐρεύνης τῶν βαθυτέρων αἰτίων τοῦ ἀθεϊστικοῦ ρεύματος τῶν τελευταίων αἰώνων. Ὅπωςδὴποτε, ἐὰν μελετήσῃ τις τὰ ἔργα τοῦ μυστικιστοῦ Meister Eckhart ἢ τοῦ θεοσόφου Jakob Böhme, θα πεισθῇ, ὅτι μίαν τοιαύτην ὑπόθεσιν ἐνισχύουν δυσανάρετοι λόγοι. Διὰ τὸν πρῶτον, ἡ Θεότης «εἶναι τόσο πτωχὴ καὶ τόσο γυμνὴ καὶ τόσο κενή, ὡς ἐὰν δὲν ὑπῆρχεν (als ob si niht enwêre)· οὐδὲν ἔχει, οὐδὲν θέλει, οὐδὲν χρειάζεται, δὲν ἐνεργεῖ»^{575 α}, ἀλλ' εἶναι ἐν ἀνώνυμον μηδέν (sine ungenannten nihtheit)^{575 β}. Διὰ τὸν δεύτερον, ὁ Θεὸς εἶναι τὸ «Ἀπόθμενον» (Ungrund)*, χωρὶς ἰδίαν θέλησιν ἐναντι τῆς φύσεως καὶ τοῦ πλάσματος⁵⁷⁸, μίᾳ στιγμῇ χωρὶς οὐσίαν καὶ ἀρετὴν⁵⁷⁹, ἤτοι ἐν αἰώνιον Μηδέν⁵⁸⁰ καί, ἐπομένως, ἐφ' ὅσον τὸ <κάτι> (Ichts)^{2*} τοῦ μηδενὸς εἶναι ὁ Θεός⁵⁸¹, κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον καὶ ἡ προϋπόθεσίς του: «τὸ Μηδέν εἶναι αὐτὸς ὁ Θεός»⁵⁸².

Ἄν καὶ ἡ Θεολογία αὕτη δύναται νὰ ἐρμηνευθῇ ὡς nihilismus religiosus, πρέπει ἐν τούτοις νὰ τονισθῇ, ὅτι ἡ πρόθεσίς της εἶναι ἡ ριζικὴ ἀντιδιαστολὴ τοῦ ὄντος καὶ τοῦ μὴ-ὄντος. Τὸ δι' ἀποφάσεων καθοριζόμενον μὴ-ὄν εἶναι ἐν μηδέν, τὸ ὁποῖον ὁμως ὀφείλει νὰ ὑπάρχη, χωρὶς νὰ ὑπόκειται εἰς τοὺς ὅρους τῆς ὑπάρξεως, ὡς ἐν <μηδέν>, τὸ ὁποῖον εἶναι χωρὶς νὰ εἶναι, οὐχὶ ὡς οὐδένεια, ἀλλ' ὡς Ὑπερ-εἶναι. «Ἀπόφασις γὰρ τὸ μὴ ὄν, ἀλλ' οὐχὶ οὕτως τὸ μηδαμῶς ὄν... τὸ δὲ αὐτὸ πρὸ τοῦ ὄντος ἐν μὴ ὄν μὲν ἐστίν, οὐ

α. «Dum ergo incomprehensibilis intelligitur, per excellentiam nihilum non immerito vocitatur»⁵⁷¹.

* Ὁ ὄρος «Ungrund», ἀπαντώμενος συχνάκις κατὰ τὸν 18. αἰῶνα εἰς τὴν γερμανικὴν Φιλολογίαν, ἐμφανίζεται τὸ πρῶτον εἰς τὸ Jakob Böhme (1575-1624), σήμερον δὲ ἐξέλιπεν, ἀνακληθεὶς πρό τινας ὑπὸ τοῦ Ρώσου N. Berdiajew⁵⁷⁶. Ἡ μετάφρασις τοῦ ἰδιοτύπου ὄρου παρουσιάζει δυσχερείας, ἡ δὲ ὡς «Ἀπόθμενον» ἀπόδοσίς του, ὀφειλομένη εἰς τὸν I. N. Θεοδωρακόπουλον, εἶναι μὲν κυριολεκτικὴ, ἀλλὰ δὲν ἀποδίδει πλήρως τὴν ἔννοιαν τῆς ἀρσεως τοῦ λόγου, τὴν ὁποῖαν ὑποδηλοῖ ὁ γερμανικὸς ὄρος. Ὅπωςδὴποτε, ὁ ὄρος ἐκφράζει «τὸ μὴ διανοητικὸν στοιχεῖον εἰς τὸν Θεόν»⁵⁷⁷, τὸ <Ἄλογον>, ἐρμηνευόμενος ὑπὸ τοῦ W. Pape, ὡς «τὸ ἀνάληθες» (Deutsch-Griechisches Handwörterbuch, Braunschweig 1905, S. 820) καὶ ὑπὸ τοῦ K. Weigend ὡς Unwahrheit: «ἀναλήθεια» (Deutsches Wörterbuch, Giessen 1910, Bd. 2, S. 1117).

2* Ἡ ἰδιωματικὴ λέξις «Ichts» ἐρμηνεύεται εἰς τὰ Λεξικά: Preussisches Wörterbuch, Ost und Westpreussischen Provinzialismen von H. Frischbier, Berlin 1882, Bd. 1, S. 309 καὶ Schleswig Holsteinisches Wörterbuch hrsg. von Otto Mensing, Neumünster 1927, Bd. 2, S. 978 ὡς irgendd etwas = κάτι, ὅ,τιδὴποτε. Καὶ ὁ διαλεκτικὸς οὗτος τύπος ἐξέλιπε σήμερον.

μέντοι καὶ οὐδέν^{583*}. Ἄν καὶ οἱ θεολόγοι λέγουν, ὅτι (ἡ θεία ὑπερουσιότης) δὲν ὑπάρχει, δὲν θέλουν ἐν τούτοις νὰ πείσουν, ὅτι εἶναι μηδέν, ἀλλὰ πλεόν ἢ εἶναι»⁵⁸⁵. Μὴ-ὄν λοιπὸν σημαίνει οὐ τί ὄν καὶ οὐχὶ οὐδέν, ὡς ἐκ τούτου, ἀντιδιαστέλλεται τοῦ οὐκ ὄντος, διότι ἡ διαλεκτικὴ σχέσις αὐτοῦ τοῦ μὴ-εἶναι, νοουμένου ὡς μὴ-τί-εἶναι, πρὸς τὸ εἶναι διατηρεῖται⁵⁸⁶. «Τὸ μὴ ὄν, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸ ὄν θεωρούμενον, ἐννοεῖται ὡς μὴ ὄν, διότι στερεῖται τῆς μορφῆς τοῦ προσδιορισμοῦ, τούτέστι εἶναι πάντῃ ἀόριστον. Ὁ ὀρισμὸς καὶ ἡ μορφή εἶναι τὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα, ἅτινα προσδίδουσιν εἰς τὸ εἶναι τὴν ταυτότητα, ἐν ᾧ ἡ μὴ ταυτότης τοῦ μὴ ὄντος εἶναι ταύτῃ πρὸς τὸ ἀόριστον καὶ ἀμορφον»⁵⁸⁷. Οὕτω, ὁ ἄχρωμος ὄρος <Θεός> τῆς *theologiae negativae* ὀφείλει νὰ ἐρμηνευθῆ ὡς *non ens* καὶ οὐχὶ ὡς *nilum*. Ἐὰν ἐν τοιοῦτον οὐδέτερον, τὸ ὁποῖον, ὡς ἡ ἀπόλυτος ἄρνησις, δικαίως χαρακτηρίζεται ἀπρόσωπον⁵⁸⁸, κατορθῶν νὰ διατηρηθῆ εἰς τὴν συνείδησιν ὡς Θεός, τοῦτο εἶναι ζήτημα τῆς θρησκείας καὶ οὐχὶ τῆς θρησκευολογίας. Ἀρκεῖ πάντως νὰ διαβάσῃ τις περὶ αὐτοῦ τοῦ «Ξένου»⁵⁸⁹ εἰς ἔργα συγχρόνου ἀποφατικῆς θεολογίας, διὰ ν' ἀντιληφθῆ, ὅτι τὸ πῦρ εἰς τὸν «βωμὸν τοῦ ἀγνώστου Θεοῦ», ὁ ὁποῖος ὑπάρχει εἰς πᾶσαν ψυχὴν⁵⁹⁰, ἀπειλεῖται ὑπὸ ἐνὸς ψύχους, τὸ ὁποῖον εἶναι δυνατὸν νὰ νεκρώσῃ πᾶσαν θρησκευτικὴν συνείδησιν καὶ ζωὴν 2*.

Ὅπως δὲ ἀνεπίδεκτος σχέσεως <Θεός> ἐπεχειρήθη νὰ καταστῆ ἀντικείμενον λατρείας τοῦ «μοντέρνου ἀνθρώπου» εἰς τὴν νέαν θρησκείαν τοῦ «ἀγνώστου Θεοῦ». Ὁ ἰδρυτῆς τῆς, προτεστάντης ἱερέως, Paul Göhre ἀναγγέλλει: «Λάβετε σοβαρῶς ὑπ' ἑψιν τὴν πρότασιν: Θεός ἀπρόσιτος καὶ ἀνεξερευνήτος—καὶ ἔχετε ὅλην τὴν νέαν θρησκείαν, ἡ ὁποία δὲν θὰ γηράσῃ καὶ δὲν θὰ παρέλθῃ ποτὲ πλεόν»^{592α} καὶ προφήτεῦει, ὅτι «εἰς τὴν πίστιν τοῦ

* Πρβλ. ἀνάλογον πόρισμα εἰς τὴν ὄντολογία τοῦ M. Heidegger: «Εἰς τὴν σφαῖραν τῆς ἐπιστημονικῆς παραστατικῆς δυνάμεως, ἡ ὁποία γνωρίζει μόνον τὸ ὄν, δύναται νὰ προσφερθῆ ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον κατ' οὐδένα τρόπον εἶναι ὄν (ἦτοι τὸ εἶναι), μόνον ὡς Μηδέν. Τὸ Μηδέν αὐτό... ἐν τούτοις, ὑπάρχει»⁵⁸⁴.

2* Πρβλ. τὸ ἀκόλουθον χωρίον ἐκ τοῦ ἔργου «Ἡ χριστιανικὴ πίστις» τοῦ πρότινος ἀποθανόντος μεγάλου Γερμανοῦ θεολόγου Werner Elert: «Πρὸ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος, ἐνῶ μᾶς καλεῖ εἰς τὴν ζωὴν, συγχρόνως μᾶς θέτει εἰς χεῖρας τὸ ὄπλον, ὥστε ν' ἀγωνισθῶμεν ἐναντίον του... μόνον φρίκη δύναται νὰ μᾶς καταλάβῃ. Εἶναι ὁ Deus absconditus. Γνωρίζομεν τώρα, ὅτι ἡ κρυπτότης του δὲν ὀφείλεται εἰς τὴν διανοητικὴν ὀκνηρίαν ἢ ἀδυναμίαν μας. Ἡ ἀπόκρυφος φύσις του εἶναι, κατὰ παράδοξον τρόπον, περιεχόμενον τῆς Ἀποκαλύψεως του. Εἶναι ἄγνοια ὑπὸ τὴν πλεόν φρικτὴν σημασίαν τῆς λέξεως. Ἐὰν κατευθύνωμεν... τὴν πρὸς γνῶσιν θέλησιν μας πρὸς τὸν Θεὸν αὐτόν, ὁ ὀφθαλμὸς μας σκοτεινιάζει καὶ ἡ καρδία μας παγώνει. Εἶναι ἡ ἀπόλυτος ἀντίθεσις πρὸς πᾶν, ὅ,τι δι' ἡμᾶς τοὺς ἰδίους γνωρίζομεν, ἔχομεν, σκεπτόμεθα, εἴμεθα, θέλομεν, ὀφείλομεν καὶ δυνάμεθα. Εἶναι ὁ ἀπολύτως Ξένος, πρὸς τὸν ὁποῖον οὐδεμία γέφυρα ὑπάρχει, οὐδεμία ἐδὸς, οὐδεμία δυνατότης κατανοήσεως. Γνωρίζομεν μόνον, ὅτι ἐναντιοῦται πρὸς ἡμᾶς. Ἀπέναντί του εἴμεθα ἀπολύτως μόνοι. Εἶναι αὐτός, ὁ ὁποῖος θὰ μᾶς σκοτώσῃ...»⁵⁹¹.

ἀγνώστου Θεοῦ ἐξαντλεῖται πᾶσα θρησκεία τοῦ μέλλοντος»^{592β}. Ὁ Paul Göllge πιστεύει, ὅτι παραλλήλως πρὸς τὸν Luther, ὅστις διέρρηξε τὴν παράδοσιν καὶ τὸν Kant, ὅστις ἠκύρωσε τὴν πεποίθησιν, ὅτι ὁ Θεὸς δύναται ν' ἀποδειχθῆ, αὐτός, διὰ τῆς θρησκείας του, ἡ ὁποία ἐγκείται εἰς τὴν βίωσιν τοῦ ἀμῆ-συνειδήτου Θεοῦ»^{592γ}, συντρίβει τὴν πίστιν, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι <βιώσιμος>. Ἐὰν ὁ Schleiermacher ἔλεγεν, ὅτι θρησκεία εἶναι ἀπόλυτος ἐξάρτησις ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἐκεῖνος διακηρύσσει, ὅτι «θρησκεία εἶναι ἀπόλυτος ἀνεξαρτησία ἐκ τοῦ Θεοῦ (!)... Νὰ ἔχωμεν Θεόν, σημαίνει νὰ μὴ τὸν ἔχωμεν: Θρησκεία εἶναι σκότος καὶ σιωπή, βάρβαρον καὶ ἀπόστασις, παραμερισμὸς καὶ σιγή»^{592δ*}.

Ἐκτὸς τῆς σοβαρότητος τῶν μηδενιστικῶν συνεπειῶν καὶ τῆς φαιδρότητος τῆς ἰδρύσεως νέας <θρησκείας>, ἡ ὑπερβολὴ τῆς Ἀποφατικῆς Θεολογίας κατέληξεν εἰς τὸν ὀλοκληρωτικὸν σχετικισμὸν, κατ' ἀναφορὰν οὐχὶ μόνον πρὸς τὰς περὶ Θεοῦ γνώσεις, ἀλλὰ πρὸς πᾶσαν γνῶσιν γενικῶς. Ὁ ἀρχαῖος λόγος τοῦ Μητροδώρου τοῦ Χίου: «Οὐδεὶς ἡμῶν οὐδὲν οἶδεν οὐδ' αὐτὸ τοῦτο, πρότερον οἶδαμεν ἢ οὐκ οἶδαμεν»⁵⁹³, σχετισθεὶς πρὸς τὸν τοῦ Παύλου: «Εἰ δέ τις δοκεῖ εἰδέναι τι, οὐδέπω οὐδὲν ἔγνωκε καθὼς δεῖ γινῶναι»⁵⁹⁴, ἀποτελεῖ τὴν κατάληξιν τῆς Θεολογίας αὐτῆς, ἡ ὁποία δὲν περιορίζεται πλέον εἰς λόγον περὶ Θεοῦ, ἀλλ' ἐπιζητεῖ κῦρος γενικῆς γνωσεολογίας. Ἐὰν ὁ Φίλων ἐπίστευεν, ὅτι τὸ σύνολον τῶν αἰτιατῶν δύναται διανοητικῶς νὰ γνωσθῆ, τοῦ Θεοῦ μόνον παραμένοντος ἀσυλλήπτου^α καὶ ὁ Ernest Renan περιώριζε τὴν ἄγνοιαν εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ εἰς τὸ ἐπέκεινα τοῦ πεπερασμένου β, οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς νεωτέρας ἀποφατικῆς Θεολογίας γενικεύουν τὴν ἄγνοιαν ὡς ἐξῆς: «Δὲν δυνάμεθα νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ τῆς ὑπάρξεώς μας, διότι δὲν δυνάμεθα νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ τοῦ Θεοῦ· καὶ δὲν δυνάμεθα νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ τοῦ Θεοῦ, διότι δὲν δυνάμεθα νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ τῆς ὑπάρξεώς μας»⁵⁹⁷. Δὲν γνωρίζω, πῶς εἶναι ἡ φύσις μου εἰς τὴν πραγματικότητα, διότι θὰ ἠδυνάμην νὰ τὴν γνωρίσω,

* Ἀξιοπρόσεκτα εἶναι τὰ τῆς λειτουργίας τῆς νέας θρησκείας: Ἐνῶ ὅλοι εἰς τὴν συγκέντρωσιν, ἐντὸς εἰδικοῦ ναοῦ, ἴστανται, ἀναπέμπει ὁ ἱερεὺς προσευχὴν: «Ἀνυψοῦμεν τὰς ψυχὰς μας εἰς τὸν Θεόν, τὸν ἄγνωστον, πλήρως ἀπόκρυφον. Δὲν τὸν καλοῦμεν, διότι δὲν γνωρίζομεν, ἐὰν μᾶς ἀκούῃ. Δὲν αἰτοῦμεν τὴν βοήθειάν του, διότι δὲν γνωρίζομεν, ἐὰν βοηθῆ. Δὲν τὸν ὑμνοῦμεν, διότι δὲν διαθέτομεν πρὸς τοῦτο λόγους καὶ σχήματα. Οὕτω, ὑψοῦμεν τὰς καρδίας καὶ τὰς χεῖράς μας εἰς τὴν μυστηριώδη μεγαλοπρέπειαν τοῦ Θεοῦ (Συμβαίνει αἱ κεφαλαὶ ὑψοῦνται πρὸς τὰ ἄνω, αἱ χεῖρες ἀνατείνονται ἐλευθέρως). Καὶ σιωπῶμεν ἀπέναντι αὐτοῦ πάντοτε μεθ' ὅλης τῆς καρδίας μας. Παῦσις. Οἱ βραχίονες πίπτουν, αἱ χεῖρες πάλιν διπλοῦνται) Ἄμην... (Σιωπή)...». Ἡ ἱεροτελεστικὴ τελειώνει διὰ τῶν λόγων «πορευθῆτε ἐν εἰρήνῃ, μέχρις ὅτου συναντηθῶμεν ἐκ νέου. Ἄμην, ἀπαντοῦν πάλιν οἱ πιστοί» καί, ἐνῶ τὸ ἐκκλησιαστικὸν ὄργανον κλείει τὴν συνάντησιν, ἀποχωρίζονται «μετὰ θάρρους»^{592ε}.

α. «Πάνθ' ὕσα μετὰ τὸν Θεόν τῷ σπουδαίῳ καταληπτά, αὐτὸς δὲ μόνος ἀκατάληπτος»⁵⁹⁵.

β. «Nous ne savon pas» voilà tout ce qu' on peut dire de chair sur ce qui est au de là du fini»⁵⁹⁶.

ἐὰν θὰ ἐγνώριζον τὸν Θεόν, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἶμαι θεμελιωμένος. Δὲν σὲ γνωρίζω, πῶς πράγματι εἶσαι, διότι ἡ οὐσία σου θὰ ἦτο φανερά, ἐὰν μοῦ ἦτο φανερός ὁ Θεός, ὁ ὁποῖος σὲ ἐδημιούργησεν. Καὶ δὲν γνωρίζω τὸν κόσμον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐτέθην, διότι θὰ ἠδυνάμην νὰ κυττάξω εἰς τὰ βάθη του, ἐὰν ἠδυνάμην νὰ ἴδω τὸν Θεόν, διὰ τοῦ ὁποίου πᾶν, ὅ,τι εἶναι εἰς τὸν κόσμον, εἰς πᾶσαν στιγμὴν διατηρεῖ τὴν ὑπαρξίν του⁵⁹⁸. <Κάτι> ὑπάρχει, ἀλλ' ὅμως δὲν γνωρίζω, τί εἶναι. Ζητῶ καὶ ὀφείλω <κάτι>, ἀλλ' ὅμως δὲν γνωρίζω, τί εἶναι ὅλ' αὐτά, τί ζητῶ καὶ τί ὀφείλω^{599*}.

Ἡ διάνοια σήμερον ἀπειλεῖται, ὅσον σπανίως μέχρι σήμερον εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἐκινδύνευσεν⁶⁰¹. Ἡ σχετικοποίησις τῶν πάντων ἀνατινάσσει καὶ τὴν γνῶσιν καὶ τὴν ἀξίαν. Ἡ Ἀποφατικὴ Θεολογία, εἰς τὴν προσπάθειάν τῆς νὰ σχεδιάσῃ τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ ἐντελῶς μαύρην, κατέληξε νὰ ὑπερβῆ τὸ διάγραμμα καὶ νὰ μαυρίσῃ ὅλον τὸν πίνακα. Εἰς πᾶν ἔργον συγχρόνου ἀποφατικῆς θεολογίας θὰ ἠδύνατο νὰ τεθῆ ὡς ἐπιγραμματικὴ εἰσαγωγή ἡ Δαντικὴ ἐπιγραφή τῆς «Κολάσεως»: *Lasciate ogni speranza, voi ch' entrate* καὶ ὡς κατακλείς: *Ignoramus et ignorabimus*. Ἡ νόησις θυσιάζεται εἰς τὸν βωμὸν τοῦ Ἀγνώστου.

Ὁ λόγος καταλαμβάνεται ὑπὸ φρίκης εἰς τὴν ἀποκάλυψιν τῆς συμβατικῆς τοῦ φύσεως. Αἰσθάνεται ὡς ἐκθρονισμένος δυνάστης, ὁ ὁποῖος νομίζει, ὅτι ἔχασε διὰ τοῦ θρόνου καὶ τὸν σκοπὸν τῆς ὑπάρξεώς του. Θὰ πρέπει ὁ λόγος νὰ συνειδητοποιήσῃ εἰς ὅλον τὸ βάθος τῆς τὴν τραγικότητα, ὡς τὴν κατ' ἐξοχὴν προϋπόθεσιν τῆς αὐθυπερβάσεώς του, ἀναζητῶν μίαν προοπτικὴν, διὰ τῆς ὁποίας θὰ ἀρθῆ, ἡ ἄρσις ὅμως αὐτὴ δὲν θὰ σημαίνῃ τὴν ἐκμηδένισιν, ἀλλὰ τὴν καταξίωσιν του ὡς λόγου ὑπερβατικοῦ, λόγου ἀγωνιστοῦ. Ἡ συνείδησις τοῦ συμβατικοῦ ἀναιρεῖ τὸν λόγον, ἡ ἀναίρεσις ὅμως αὐτὴ εἶναι ἡ προϋπόθεσις τῆς ἀναιρέσεως τῆς συμβατικότητος. Οὐχὶ ἡ ἐκπόρθησις τοῦ Ὑπερβατικοῦ ἐκ μέρους τοῦ λόγου, ἀλλ' ἡ κατάκτησις τοῦ λόγου ὑπὸ τοῦ Ὑπερβατικοῦ θὰ ἐκφράσῃ τὴν οὐσιαστικὴν αὐθυπέρβασιν τοῦ λόγου.

Ὅπωςδήποτε, ἡ Ἀποφατικὴ Θεολογία, ἀνικανοποίητος ὑπὸ τῶν ἐν γένει περὶ Θεοῦ ἐννοιῶν καὶ βαδίζουσα ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῶν ἀρνήσεων πρὸς ἀνεύρεσιν τῆς «Ὑπερ-θεότητος», παρὰ πᾶσαν μέχρις ἀνοησίας ἐνίοτε ἐξι-

* «Μπορεῖς νὰ πῆς: «Κυττῶ»;
καὶ καμαρώνοντας: «Καταλαβαίνω»;
Ἐὶν πλάνη ν' ἀποκρούσης,
Νὰ ξεδιαλύνῃς αἶνιγμα,
Αἶνιγμα σ' ὁ ἴδιος,
Στὸν ἑαυτὸ σου αἶνιγμα
"Ἄλυτο στοὺς αἰῶνες;»⁶⁰⁰.

α. «Ὅ,τι νὰ πῆς γιὰ τὸν Θεό, ἐμένα δὲν μοῦ φτάνει.
Ὑπερ-θεότης λέγεται τὸ φῶς καὶ ἡ ζωὴ μου»⁶⁰².
«Οὐδὲ θεότης»⁶⁰³.

κνουμένην ὑπερβολήν, ἐγκλείει θετικὸν πυρῆνα. Ἡ τάσις τῆς ἀφαιρέσεως ἐκ τῆς ἐννοίας τοῦ Θεοῦ παντὸς ἐνδεοῦς καὶ πεπερασμένου δὲν εἶναι ἀπογύμνωσις, ἀλλὰ προσπάθεια διατηρήσεως ἀσπίλου συνδέσεως πρὸς ἓν ἀσύλληπτον Μέγεθος α, διὰ τὸ ὅποιον τὰ κοσμικὰ ὑπερθετικὰ ἰσχύουν ὡς ὑποκοριστικά β, διότι τὸ πεπερασμένον, συγκρινόμενον πρὸς τὴν ἀπόλυτον πληρότητα τοῦ Ὑπερβατικοῦ, εἶναι κατ' οὐσίαν ἄρνησις. Ἡ Ἀποφατικὴ Θεολογία, ἀρνούμενη τὴν ἄρνησιν, καταφάσκει, κατὰ σχῆμα λιτότητος, τὴν ὑπερβατικότητα τοῦ Θεοῦ. Οὕτω, ἡ Θεότης, νοουμένη ὡς «ἀρνούμενη ἄρνησις»⁶⁰⁶ (Versagende versagen), ὡς «ἄρνησις ἀρνήσεως»⁶⁰⁷ (negationis negatio), εἶναι ἡ θετικωτάτη ἐννοία τοῦ πνεύματος γ. Ἡ ἐρμηνεία αὐτῆς τῆς Ἀποφατικῆς Θεολογίας προκύπτει κατ' ἀνάγκην, ἐὰν ἡ ἰδία διαφύγη τὸν πειρασμόν, ν' αὐτοθεωρῆται ὡς περιγραφή τοῦ Θεοῦ, ἐκλαμβάνουσα τὰς ἀποφάσεις τῆς ὡς προσδιοριστικὰ θεῖων ἰδιοτήτων. Ἡ Ἀποφατικὴ Θεολογία, ἐπιχειροῦσα διὰ τῆς συστηματικῆς ἀγνοίας νὰ ἐπιτύχῃ τὴν οὐσιαστικὴν γνῶσιν τοῦ Θεοῦ, ὁμοιάζει εἰς τὴν προσπάθειάν τῆς αὐτὴν πρὸς ἐκεῖνον, ὁ ὅποιος θὰ ἤθελε νὰ ζωγραφίσῃ τὸν Ἄρην, φέροντα τὴν πανοπλίαν, ἡ ὁποία τὸν καθιστᾷ ἀόρατον. Ἡ Θεολογία τῶν Ἀποφάσεων ὀφείλει νὰ συνειδητοποιήσῃ, ὅτι ἡ μέθοδός τῆς εἶναι ἄριστος καὶ οὐχὶ ὑποκατάστασις ὀρισμοῦ, ἀντιλαμβανομένη, ὅτι ἡ ὑπερβατικότης τοῦ Θεοῦ διαρρηγνύει πᾶσαν ἄρνησιν, τῆς ὁποίας ἡ φύσις προσδιορίζεται ὑπὸ τῆς καταφάσεως, «διότι τὰς ἀρνήσεις περὶ Θεοῦ γνωρίζομεν μόνον διὰ τῶν καταφάσεων»⁶⁰⁸ καὶ ὅτι ἡ ἄρνησις δὲν εἶναι ὑπερπήδησις τῆς ἐνυπαρξίας, ἀλλὰ τὸ <ἀρνητικόν> τῆς φωτογραφίας τοῦ κόσμου τῆς Φυσικῆς Θεολογίας καί, ἐπομένως, κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον, ὡς καὶ ἡ κατάφασις, πεπερασμένη. «Ὡστε τὸ ἔσχατον καθ' αὐτὸ οὔτε τί οὔτε ποσὸν οὔτε ἄλλο οὐδὲν ἐστίν· οὐδὲ δὴ αἱ ἀποφάσεις καὶ γὰρ αὗται ὑπάρξουσιν κατὰ συμβεβηκός»^{610*}. Ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει, πᾶν <Ἄρρητον>, <Ἀκατάληπτον> καὶ <ἀπολύτως Ἕτερον>, πᾶν Χ καὶ στερητικὸν Ἀ—, τιθέμενον εἰς τὴν θέσιν τοῦ Θεοῦ, δὲν εἶναι μυστήριον, ὡς θέλει νὰ ἐκλαμβάνηται, ἀλλ' ἀρνητικὴ βεβαίωσις τῆς γνώσεώς μας, ἐν

α. «Μὴ χαθῆς ἐντὸς ἐνὸς συνειδητοῦ! Μὴ χωρίζεαι ἐκ τῆς Ὑπερβατικότητος!»⁶⁰⁴.

β. «Ἀναφερομένη εἰς τὸν Θεόν, ἡ ὑπέρθεσις γίνεται ὑποκορισμός»⁶⁰⁵.

γ. «Αὐτὸς ὁ ἀποκλεισμὸς κατηγορημάτων ὀφείλει ἀκριβῶς νὰ μὴ σημαίνει πτώχευσιν, ἀλλ' ἀποκλεισμόν παντὸς καθορισμοῦ, ὡς περιορισμοῦ, πτωχείας καὶ σχετικότητος. Εἶναι ἄρνησις ὡς ἄρνησις ἀρνήσεως καὶ διὰ τοῦτο (ὡς λιτότης) εἰς ὑψιστον βαθμὸν θετικός»⁶⁰⁸.

* Ἄρσιν τῶν ἀποφάσεων ἐπρέσβευε κατὰ καιροῦς, μεταξὺ τῆς ὅλης γορείας τῶν ἀποφάσεων τῆς καὶ αὐτῆς ἡ Ἀποφατικὴ Θεολογία: «Καὶ δὴ τῷ πρώτῳ Θεῷ... πάλιν αὐτὸν ἐκ τῶν ἀποφάσεων ἐξαιρεῖν. Εἰ μὴδεὶς ἐστίν ἐκεῖνου λόγος, δῆλον ὡς οὐδ' ἡ ἀπήφασις»⁶¹¹. Οὐδὲ ἐστίν αὐτῆς καθόλου θέσις, οὔτε ἀφαιρέσεις, ἀλλὰ τῶν μετ' αὐτὴν τὰς θέσεις καὶ ἀφαιρέσεις ποιῶντες, αὐτὴν οὔτε τίθεμεν οὔτε ἀφαιροῦμεν. Αὐτὴν ὑπὲρ τὰς στερήσεις εἶναι καὶ ὑπὲρ πᾶσαν ἀφαίρεσιν καὶ θέσιν»⁶¹². Ἡ πάντων θέσις, ἡ πάντων ἀφαιρέσεις, ἡ ὑπὲρ πᾶσαν θέσιν καὶ ἀφαιρέσιν»⁶¹³.

όρόσημον, τὸ ὁποῖον ἡ γνῶσις θέτει εἰς ἑαυτὴν μετὰ πάσης λεπτομερείας καὶ ἐν συνεχείᾳ τὸ παρατηρεῖ ὡς ἄγνωστον, μία ignorantia, ἡ ὁποία θέλει νὰ προβληθῇ ὡς vera sapientia⁶¹⁴. «Ὁ ἀποφασιστικὸς ὀρισμὸς» οὐχὶ τῆς ἀγνοίας, ἀλλὰ «τῆς γνώσεώς μας περὶ Θεοῦ»⁶¹⁵, ἡ ἄρνησις ὡς «ὑψίστη σοφία μας»⁶¹⁶ δὲν γνωρίζει ἀκόμη πόσον μυστηριώδης εἶναι ὁ Θεός»⁶¹⁷. Ὁ Ἄντιδιανοητισμὸς ἐπίστευεν, ὅτι διὰ τῆς συστηματικῆς πολεμικῆς του κατενίκησε τὸν αὐτερωτισμὸν τῆς διανοίας, εἰς τὴν πραγματικότητα ὅμως εἶναι αὐτὸς ὁ διανοητισμὸς παρηλλαγμένος, «διότι ἐνταῦθα ἐγείρεται ἡ γνώμη, ὅτι οὗτος κατεπαλαίσθη διὰ τῆς ἀπλῆς ἀρνήσεως, ἐνῶ τώρα εἶναι πλέον ἐπικίνδυνος, διότι δρᾷ κεκαλυμμένος καὶ ἀνενόχλητος»⁶¹⁸.

Τὸ <diminutio> τῆς Ἀποφατικῆς Θεολογίας, ἐξ ἴσου πρὸς τὸ <cre-scendo> τῆς Καταφατικῆς, καταχρᾶται τοῦ λόγου, τὸν ὁποῖον πιστεύει, ὅτι ὑπερβάλλει. Ὁ λόγος=λογικὴ καὶ ὁ λόγος=λέξις εἶναι ἡ κοινότης τῶν δύο Θεολογιῶν: Disputare de Deo εἶναι ὁ συνδετικὸς τῶν κρίκων: Quidditas εἶναι ἡ οὐσία τῶν. Ὁ λόγος αὐταπατᾶται ἐμφανιζόμενος ὡς ἀνίσχυρος, συγχρόνως ὅμως εἰρωνεύεται ὅσους πιστεύουν εἰς τὴν ἀδυναμίαν του. «Ὁ λόγος ἐλέγχεται καὶ ἐπικρίνεται δι' ὅλων τῶν μέσων τοῦ λόγου» καὶ παρουσιάζει συγχρόνως τὴν πίστιν εἰς ἑαυτὸν ὡς «πλήρως ταφειῖσαν»⁶¹⁹, πράγματι ὅμως προσπαθεῖ διὰ τῆς φαινομενικῆς του ἄρσεως νὰ συλλάβῃ τὸν Θεόν, νὰ ἐπιβάλλῃ τὸ ἀξιωματὸν ἐπὶ παντὸς δυνατοῦ εἶναι. Ἄλλοτε διὰ τῆς αὐτακαταφάσεως καὶ ἄλλοτε διὰ τῆς αὐταρνήσεώς του, ὁ θεολόγος λόγος αὐτοβεβαιόυται. Εἴτε διὰ τῶν καὶ-καί, εἴτε διὰ τῶν οὐτε-οὐτε, ὁ λόγος προσπαθεῖ νὰ ἐγκλείσῃ τὸν Θεὸν ἐντός του. Ἡ θέσις καὶ ἡ ἔρσις τοῦ κόσμου, ὡς μέθοδοι ἀνιχνεύσεως τοῦ Θεοῦ, ἐκφράζουν τὴν αὐτοπεπολίθισιν τοῦ λόγου εἰς τὸ ἀξιωματικὸν κῦρος του, ὡς κέντρου συνειδήσεως, ἐναντι τοῦ περιεχομένου του, εἴτε χαρακτηρίζει τοῦτο ὡς ὑπερβατικόν, εἴτε τὸ ἐντάσσει εἰς τὰς ἐννοίας, τὰς ὁποίας ὁ ἴδιος θεωρεῖ συμβατικάς. Ὁ λόγος καὶ διὰ τῆς Ἀποφατικῆς Θεολογίας, ὡς θεο-λογικῆς λογικῆς, ἐκ τοῦ κόσμου πάσεως πρὸς ὑπερπήδησιν τοῦ κόσμου, παραμένει, ἐπιδεικτικῶς ἀναιρούμενος, ἀναναίρετος. Ὁ ἀποφατικὸς λόγος δὲν ἄφησε χῶρον διὰ μίαν δυνατότητα ἄρσεώς του, οὐχὶ ἐκ μέρους του, ὥστε νὰ παρουσιάζῃ τὴν ἄρσιν ὡς τρόπον γνώσεως τοῦ Ἵπερβατικοῦ, ἀλλ' ἐκ τοῦ Ἵπερβατικοῦ, ὡς ἄρσεως τῶν περὶ Ἵπερβατικοῦ διηγήσεων τοῦ λόγου. Τῆς δυνατότητος αὐτῆς ἡ ὅλη Ἀποφατικὴ Θεολογία, ὡς ἐκφρασις τῆς βεβαιότητος τῆς ἀμφιβολίας εἰς τὴν ἰσχὺν τοῦ λόγου, εἶναι προϋπόθεσις. Ἄλλ' ἡ προϋπόθεσις αὕτη θὰ ἐπιτρέψῃ τὴν πραγμάτωσιν τῆς δυνατότητος, ὅταν ἀντιληφθῇ, ὅτι ἡ ἀμφιβολία τῆς ὀφείλει νὰ μὴ θεωρῇ ἑαυτὴν ὡς μορφήν βεβαιότητος, ἀλλ' ὡς ὑπὸ αἴρεσιν ἐρώτησιν. Ἐὰν ὁ Ἀγνωστικισμὸς προβάλλεται ἀπὸ τοῦ Kant καὶ ἐξῆς ὡς «αὐτονόητος»⁶²⁰, λαμβάνων συνειδήσιν ἑαυτοῦ θ' ἀντιληφθῇ, ὅτι ἡ βεβαιότης του εἶναι ἤδη ἡ κατάργησις του. Οἱ ἀποφατικοὶ θεολόγοι, «τοῦναντίον τοῦ ὄντος τὸ μὴ ὄν ἀποφαινό-

μενοι) ⁶²¹ α. ὀφείλουν ν' ἀντιληφθοῦν, ὅτι καὶ ἡ κατὰ τῶν ὄντων πολεμικὴ των εἶναι ὄντολογία, «ἢτι τῶν ἀδυνάτων ἦν λόγον ὄντα μηδενὸς εἶναι λόγον» ⁶²¹ β. Ἡ ἀκύρωσις τοῦ <τί>, τῆς <quidditas>, σημαίνει συγχρόνως ἀκύρωσιν τοῦ λόγου. «Τὸν δὲ μὴ τί λέγοντα ἀναγκαιότατον, ὡς εἶκε, παντάπασι μηδὲν λέγειν» ⁶²¹ γ. Ἡ ἔννοια τοῦ Θεοῦ, ὡς μὴ-ὄντος, εἶναι ἡ κατ' ἐξοχὴν ἀντινομία τῆς σκέψεως. Ὁ ὢν λόγος θέλει νὰ πραγματευθῇ τὴν προϋπόθεσιν τῆς ὄντοότητός του, νὰ εὕρη λόγους δι' ὅ,τι αἶρει τοὺς λόγους. Ἡ ἀμυνομένη τοῦ μὴ-ὄντος ὄντολογικὴ κριτικὴ τῆς Ἀποφατικῆς Θεολογίας εἶναι κατ' οὐσίαν ἀντιπρατικὴ αὐτοκριτικὴ, λόγος διαφερόμενος ἑαυτῷ. «Καὶ τὸν ἐλέγχοντα εἰς ἀπορίαν καθίστησι τὸ μὴ ὄν οὕτως, ὥστε, ὅποτε αὐτὸ ἐπιχειρῇ τις ἐλέγχειν, ἐναντία αὐτὸν αὐτῷ περὶ ἐκεῖνο ἀναγκάζεσθαι λέγειν» ⁶²¹ δ. Ἡ Ἀποφατικὴ Θεολογία κρίνει τὴν *contemplationem Dei* ὡς ἀπαράδεκτον καὶ τὴν φυσικὴν καὶ ἐνορατικὴν γνῶσιν (*cognitio naturalis-spontanea*) ὡς ἀνεδαφικὴν, ἐν τούτοις καὶ ἡ κρίσις αὐτῆ, ὡς προλεγόμενον ἑτέρου εἴδους γνώσεως τοῦ Ὑπερβατικοῦ, τῆς Ἀποφάσεως, εἶναι <ἀνεμιαία>, ἐνδεικτικὴ μιᾶς ἀμφιβολίας, ἡ ὁποία δὲν ἔμαθεν ἀκόμη ν' ἀμφιβάλλῃ δι' ἑαυτήν. Ἡ βεβαιότης τῆς ἀμφιβολίας αἶρεται διὰ τῆς ἀμφιβολίας τῆς βεβαιότητος, ὅταν ἡ αὐτοκαλουμένη ἀμφιβολία μάθῃ νὰ ἀμφιβάλλῃ. Ἡ ἀμφίβολος βεβαιότης καὶ ἡ ἀβέβαιος ἀμφιβολία, ὡς συνειδήσις τοῦ Ὑπερβατικοῦ ὡς Ὑπερβατικοῦ καὶ αὐτοσυνειδήσις τῆς κριτικῆς δυνάμεως ὡς ἐν-ὀρίω-εἶναι, θὰ κρατήσουν ἀνοικτὴν τὴν πύλην εἰσόδου ἐνὸς ἐξ ἰδίας πρωτοβουλίας ἀποκαλυπτομένου, ἀνεκπορθήτου, ὁδηγητικοῦ καὶ ἀγαπῶντος Θεοῦ. Ἡ εἴσοδος αὐτῆ καλεῖται Πίστις.